

OSMANLI'DA SOKAK ÇOCUKLARI VE BİR BELGE

Genç Osman GEÇER*

Özet: Ülke sınırlarını aşarak evrensel bir sorun haline gelen sokak çocukları sorunu ile ilgili bugüne kadar Türkiye'de pek çok araştırma yapılmıştır. Her biri kendi içinde ayrı bir kıymet taşıyan bu çalışmalar daha çok Cumhuriyet sonrası Türk toplumunda görülen sokak çocukları sorunu ile ilgilidir. Sokak çocukları sorununun Osmanlı döneminde başlayan ve günden güne büyüyerek devam eden bir sorun olduğu, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde 16 Rebiülevvel 1262 (14 Mart 1846) tarihli ve Cevdet Zaptiye 2185 numarada kayıtlı bulunan arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. Bugüne kadar gün yüzüne çıkmayan bu belgede, sokak çocukları için yapılan tanım günümüz tanımına tam olarak uymaktadır. Belgede, gündüz İstanbul sokaklarında dilencilik yapan, geceleri de sokaklarda ve camilerde yatıp kalkan birtakım çocuklardan söz edilmektedir. İstanbul sokaklarında yaşayan bu çocukların sokaklardan kurtarılması ve çeşitli alanlarda istihdam edilmesini öngören bu belgeyi Tanzimat Fermanı (1839) ile birlikte düşünmek gerekir. Bu belge, Tanzimat dönemi eylemlerinin her açıdan Batılı olma çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Tanzimat, Osmanlı'da sokak çocukları, Meclis-i Zaptiye, arşiv belgesi, sabi çocuklar, dilencilik, hırsızlık, sokak, cami.

Stray Children in Ottoman Period and a Document

Abstract: There have been a lot of studies in Turkey about the problem of street children which has become a worldwide problem by exceeding the borders of the country. Each of these studies which has special value on its own is related to the problem of street children of Turkish society after the Republic. It is understood that the problem of street children started in Ottoman period and has been increasing day by day by the document of archives registered with the number 2185 Cevdet Zaptiye and the date Rebiülevvel 1262 (14 March 1846) at the Ottoman archives of premiership. The definition of street children on this document which has not come to light up to now is exactly similar to the definition of the present one. Some children begging on Istanbul streets during the day and sleeping on the streets and mosques at nights are mentioned on this document. It is necessary to consider this document with Tanzimat Fermanı (1839). The document anticipates the children living at Istanbul streets should be rescued from the streets and

---

* Dr., Niğde Üniversitesi.

employed in various fields. It can be evaluated as the movements of Tanzimat period were the result of effort to be European on every point of view.

Key words: *Tanzimat, stray children in Ottoman period, Meclis-i Zaptiye, the document of archives, infant, begging, theft, street, mosque*

Giriş

Türkiye’de sokak çocukları ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır.¹ Yapılan araştırmalarda sokak çocuklarının ortaya çıkış tarihi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüş; ancak, sokak çocukları problemini tarihi süreç içinde bir bütün halinde ele alıp inceleyen müstakil bir çalışma henüz yapılmamıştır. Sokak çocuklarıyla ilgili yapılmış araştırmalara bakıldığında, sorunun ortaya çıkışı konusunda iki ana görüşün ileri sürüldüğü görülmektedir. Bunlardan birincisi: Sevda Uluğtekin’in görüşüdür.² Bu görüşe göre; Türk toplum hayatında sokak çocukları sorununun ortaya çıkış tarihi 1940’lı yıllardır. Uluğtekin bu görüşü ileri sürmekle birlikte sorunun başlangıç tarihi olarak 1940’lı yılları almasının gerekçesini yazısında belirtmez.³ İkinci görüşün sahibi Oğuz Polat ise; bu konudaki düşüncelerini daha temkinli bir biçimde ifade eder ve: “1940’lı yıllarda sokak çocukları hakkında geniş kapsamlı bir araştırmanın yapılmış olması; sorunun uzun yıllardır toplumun gündeminde ciddi bir sorun olarak varolduğunu göstermektedir.” der. (Polat 2002: 27). Polat’ın “uzun yıllardır” ifadesini Cumhuriyet öncesi Osmanlı Türk toplumuna kadar uzanan bir süreç gibi düşünürsek, sorunun tarihi geçmiş ve kökeni daha iyi anlaşılabilir.

Kimsesiz çocuklara yardım kuruluşlarının kurumsallaşması II. Abdülhamit

- ¹ Sokak Çocukları ile ilgili yapılmış çalışmalar: Bülent İlk ve Z. Türkmen. *İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklar Araştırma Projesi*, (Temmuz), İstanbul, 1994; Esin Konanç. *Korunmaya Muhtaç Kent Çocukları*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 1992.; Oğuz Polat. *Sokak Çocukları*, İstanbul, Özgün Ofset, 2002; Özcan Kars, “Çocuk İstismarı ve İhmalinin Nedenleri ve Okul Başarısına Etkisi.”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1994.; Sevda Uluğtekin. *Sokak Çocukları, Eğitimcilerin Eğitimi Programı, İstanbul:14-20 Nisan 1996*, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 1997; Sibel Yılmaz. “Sokak Çocukları.”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1998. Türkiye’de sokak çocukları ile ilgili yapılan araştırmaların açıklamalı kaynakçası için bkz. Sibel Yılmaz. *Sokak Çocukları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1998, s. 51-53.
- ² Sibel Yılmaz da, “*Sokak Çocukları*” konu başlıklı Yüksek Lisans Tezi’nde Uluğtekin’in görüşünü olduğu gibi kabul etmiştir. “Türkiye’de ilk sokak çocuklarına 1940’lı yıllarda İstanbul’da rastlamaktayız.” Sibel Yılmaz. “Sokak Çocukları.”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1998, s. 33.
- ³ “Türkiye’de ilk sokak çocuklarına 1940’lı yıllarda İstanbul’da rastlıyoruz.” Sevda Uluğtekin, *Sokak Çocukları, Eğitimcilerin Eğitimi Programı, İstanbul:14-20 Nisan 1996*, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 1997, s. 113; Sibel Yılmaz, “Sokak Çocukları.”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1998, s. 33.

zamanına isabet eder. Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında, Türk toplumunda sokak çocukları probleminin yakın zamanlarda kurumsal boyutta ele alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durum, Zaptiye Nezareti Meclisi tarafından kaleme alınan ve dönemin Sadrazamı Mehmet Emin Rauf Paşa'ya sunulan 16 Rebiyülevvel 1262 (14 Mart 1846) tarihli belgeden anlaşılmaktadır.

Tanzimat Fermanı ve Avrupa Medeniyeti Dairesine Girme Çabaları

Meclis-i Zaptiye tarafından 14 Mart 1846 yılında kaleme alınan ve Sadaret makamınca onaylanan sokak çocukları ile ilgili mazbatanın önemini daha iyi anlamak açısından, özellikle on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Türk toplumunun içinde bulunduğu sosyo/ekonomik şartları ve bu şartlara bağlı olarak gelişen olumsuzlukların önünü alma bakımından bir kurtuluş çaresi olarak görülüp ilan edilen Tanzimat Fermanı'na burada kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti, "1699'da Avusturya ve müttefikleriyle imzaladığı Karlofça Andlaşması'yla ilk defa olarak toprak kaybetmişti. Devlet ve fikir adamlarının bazıları imparatorluğun batı karşısında gerilediğini idrak ettiler." (Kuran 1992: 215). Osmanlı bürokratları ve fikir adamları, gerilemenin durdurulabilmesi, devletin varlığının ve dirliğinin devam ettirebilmesi için batılılaşmanın gerekliliğine, hatta kaçınılmaz bir zorunluluk olduğuna inandılar. Bu düşünceyle ıslahat hareketlerine ilk olarak askeri alanlardan başladılar. "III. Selim'in 1792'de başlattığı "Nizam-ı Cedid" hareketini, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra II. Mahmut'un ıslahatı takip etti." (Kuran 1992: 215). Askeri alanda yapılan yeniliklere rağmen Osmanlı Devleti'nin gerilemesi durdurulamadı. Cephelerde savaşların sürekli kaybedilmesi, Osmanlı ekonomisini iyice zayıflatmaya başladı. Ekonominin zayıflaması sadece askeri alanda değil sosyal hayatta da kendini iyice hissettirdi. Mustafa Reşit Paşa başta olmak üzere "Avrupa'yı tanıyan devlet adamları İmparatorluğun parçalanmasını önlemenin çaresini, düşünce alanında da ıslahat yapılmasında gördüler." (Kuran 1992: 215). Gülhane parkında okunduğu için adına Gülhane Hatt-ı Hümayunu da denilen Tanzimat Fermanı 1839'da Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edildi.

"Ortalama 77 satır ihtiva eden Tanzimât Fermânı "mucibince amel oluna" irâdesiyle bastırılarak halka dağıtıldı." (Banarlı 1987: 814). Tanzimat Fermanı 77 satırlık kısa sayılabilecek bir ferman olmanın ötesinde çok daha derin ve üzerinde düşünülmesi gereken köklü anlamlar taşımaktadır. Tanzimat, bir medeniyet projesidir ve bu anlamda etkileri günümüze kadar devam edecek olan önemli bir tarihi ve sosyal kırılma noktasıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ifadesiyle: "Çok vahim siyasî hadiselerin ve iktisadî şartların beraberinde yürüten bu yenilikler hakikatte, bir medeniyet dâiresinden öbürüne geçmek" demektir (Tanpınar 1988: 64).

On dokuzuncu yüzyılda fikir ve buna bağlı olarak bilim alanında meydana gelen hızlı değişimler, yenilikleri sadece askerî sahada değil hayatın hemen her alanında kendini hissettirmeye başlamıştır. Osmanlı’da Tanzimat’ın ilanı ile hızlanan batılılaşma hareketleri sadece siyasî ve askerî alanda değil, aynı zamanda devlet kurumlarında, bilimde, sanatta, edebiyatta, mimaride, eğitimde, dolayısıyla Batılı gibi düşünen ve yaşayan bireyler yetiştirilmesi düşüncesinin doğmasında çok etkili olmuştur. Eğitim alanındaki yenilikler, Batılı anlamda oluşturulması düşünülen yeni toplumun gelecekteki sahiplerinin iyi yetiştirilmesiyle mümkün olabileceği düşüncesi, çocuğun bir birey olarak değerini ortaya çıkarmıştır. Tanzimat sonrasında başlayan bu yeni düşünce biçimi sadece eğitilebilir çocukların değil aynı zamanda sokağa terk edilmiş ya da sokakta çalışarak ailesinin geçimine katkıda bulunmak zorunda kalan çocukların varlığını da gün yüzüne çıkarmış; bu çocukların yeniden topluma kazandırılması için harekete geçilmiştir. Tanzimat’ın ilanından yedi yıl sonra, 16 Rebiyülevvel 1262’de (14 Mart 1846) İstanbul sokaklarında yaşayan çocuklarla ilgili olarak Meclis-i Zaptiye’de kaleme alınan ve dönemin sadrazamı Mehmet Emin Rauf Paşa’ya sunulan mazbata, sokak çocuklarını kurtarmaya yönelik ilk önemli adımın belgesidir.⁴

Belgenin “Bağlamda İşlevci Yorum” ile Ele Alınması

Bağlamda işlevci yoruma göre, “Bireysel sözel veya yazılı tarih metinleri, belgeleri, hem bireyin ve hem de bireyin yaşadığı zaman süreci içindeki toplum hayatı hakkında bize kıymetli bilgiler verebilir.” (Yıldırım 2004: 140). İstanbul sokaklarında 14 Mart 1846 yılında yaşayan, bugün sokak çocukları diye adlandırılan çocuklar hakkında kaleme alınan bu belgenin bugüne kadar gün yüzüne çıkmamış olması, belgenin bir kıymet taşıyor olmasından çok, teorik çerçevesi hocam Sayın Prof. Dr. Dursun Yıldırım tarafından çizilen “**bağlamda işlevci yorum**” metoduyla ele alınmamış olmasından kaynaklanmaktadır.⁵ Dolayısıyla, XIX. yüzyılın ortalarında İstanbul sokaklarında yaşayan çocukların varlığı

⁴ Osmanlı Devleti’nde Zaptiye Teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Teyfur Erdoğan, “Dahiliye Nezareti Teşkilat Tarihi (1836-1922).”, Ankara, Hacettepe Üniversitesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2005.

⁵ “Bireysel sözel veya tarih metinleri, belgeleri, hem bireyin ve hem de bireyin yaşadığı zaman süreci içindeki toplumun hayatı hakkında bize kıymetli bilgiler verebilir. Demek ki, bir tarihçi için bu tür metinler/belgeler, hem bireyin ve hem de toplumun tarihini öğrenme açısından dikkate alınması icap eden belgelerdir. Dolayısıyla bu tür ve benzeri belgeleri, kapsadıkları bir veya birden çok bağlam içinde ele alıp aynı zamanda inceleyebiliriz. Bu türden bir problemin veya belgenin, veya filolojik bir sorunun ele alınıp incelenmesi için tasarladığım bu yaklaşıma teorik bir çerçeve olarak ‘**bağlamda işlevci yorum**’ adını veriyorum.” Dursun Yıldırım, “Sözel Tarih Belgesi: Sözel Tarih Metinleri [Kamanlı Mendoğ’un Sözel Tarihine Bağlı Sözel Belge Üzerine Bir Deneme].” *Türkbilgi*, sayı 8, 2004: 140.

belgelenmiş olmasına rağmen, bu belge bugüne kadar kıymetli bir toplumsal tarih metni/belgesi olarak değerlendirilmemiştir.

Sokak çocukları sorunu günden güne büyüyen milletlerarası bir sorun olmakla birlikte, sokak çocukları ile ilgili çalışmaların yakın zamanlarda aşama kaydettiğini söylemek mümkündür. “Sokaklarda yaşayan çocukların varlığı, basının büyük ölçüde ilgisini toplayarak toplumda duygusal bir endişe ortaya koymuştur ve yirminci yüzyılın sonlarında, ulusal ve uluslararası çocuklara yardım kuruluşlarının öncelikli konusu haline gelmiştir.” (Panter-Birick 2002: 147). Uluslar arası bir sorun haline gelen sokak çocukları meselesi, ülkemizde de çok ciddi bir toplumsal sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Sokak çocukları sorununun daha iyi anlaşılabilmesi ve kalıcı çözümler ortaya konulabilmesi için, sorunun dünyü ve bugünü, bütün ayrıntılarıyla ortaya konulmalıdır. Türk toplumunda sokak çocuklarının varlığını ortaya koyan bu tarih belgesinin incelenme konusu haline getirilmesi çabasının altında yatan gerçek neden, sorunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesidir.

Belgede, önce İstanbul sokaklarında yaşayan çocukların tanımı yapılmakta ve yaşam alanlarından bahsedilmektedir:⁶ “... gündüzün esvâk ve pazarda geşt ü güzâr ve geceleyin cevâmî ve sâir bazı yerler ve sokaklarda beytütete ibtidâr etmekte olup sinleri henüz mürâhik mertebelerine vâsıl olup olmamış bir takım çocuklar...” [İstanbul sokaklarında yaşayan ve henüz bulûğ çağına ermemiş olan bu çocuklar, gündüzleri sokaklarda ve pazar yerlerinde dolaşmakta, geceleyin ise camilerde, orada burada ve sokaklarda yatmaktadırlar.]. Belgede bahsi geçen çocukların henüz bulûğ çağına ermemiş olmaları, gündüz sokaklarda ve pazar yerlerinde dolaşmaları, geceleri de camilerde, sokaklarda ve gözden uzak izbelerde uyumaları, bugün tanımı yapılan ve İngilizce’de “children of the street” diye adlandırılan “sokağın çocukları” kategorisinde yer alan çocuklardır. Belgede bahsi geçen çocukları, bugünkü “sokak çocukları”nın on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki öncüleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Belgede toplumsal bir sorun olarak ele alınan çocukların İstanbul sokaklarında yaptıkları işlerden de söz edilmektedir. Bu çocuklar için, “...bir kâr ü sanata sülûk etmeyip şurada burada dilencilik ederek vakit geçirmekte ve ber-mauktezâ-yı hâl ü sabâvet akılları ermeyip ve bir güne terbiye tahtında bulunmadıklarından tedârik-i akvât-ı yevmiyeleriçün madde-i kerihayi sirkate dahî ictisâr etmekte...” denilmektedir [...bir iş ya da sanatla uğraşmak yerine, sokaklarda dilencilik ederek vakit geçiren bu çocuklar, sabi oldukları ve gerektiği gibi terbiye edilmedikleri için akılları da ermediğinden günlük yiyeceklerini temin edebilmek uğruna pis yiyecekleri bile çalmaktadırlar.]. Metinde geçen “madde-i kerihayi sirkate ictisâr etmek” ifadesi, çöpe atılmış yiyecekleri toplamak şeklinde de düşünülebilir ki, bu

⁶ BOA Cevdet Zaptiye 2185, 16 Rebiülevvel 1262 (14 Mart 1846). Belgenin orijinal tam metni için bkz. Ek 1.

durumda bahsi geçen sokak çocuklarının bugün büyük şehirlerin sokaklarında yaşayan ve yiyecek bulabilmek için çöpleri karıştıran çocuklardan pek de farklı olmadıkları söylenebilir.⁷

Arşiv belgesine konu olan sokak çocuklarının çeşitli şikâyetler üzerine, bunların zaman zaman zabıta tarafından sokaklardan toplandığı anlaşılmaktadır. İstanbul sokaklarında yaşayan çocuklardan "...bazıları töhmet-i mezbûre ile tutulup meclise getirilmekte ise de sabî buldukları cihetiyle bir güne muamele-i te'dibiye icra olunamayarak hemân tahvîf ve tahriri şâmil bazı vesâyâ ve tenbîhât ile salıverilmekte..."dir. [Dilencilik yaptıkları, sokaktan geçenleri rahatsız ettikleri ve çöplerden yiyecek topladıkları için şikâyet edilen çocuklar, bu suçlar dolayısıyla polis tarafından tutulup zabıta meclisine getirilmekte, ancak sabî oldukları için cezalandırılmamakta, gözdağı verilip korkutularak ve uyarılarak yeniden sokağa salıverilmektedirler.].

Belge, İstanbul sokaklarında yaşayan sokak çocuklarına o güne kadar yukarıda bahsedildiği gibi davranıldığını, ancak bunun sokakta yaşayan çocuklar için bir çözüm olmadığını, bu tip çocukların yeniden topluma kazandırılmaları için alınması gereken tedbirleri de sıralamaktadır. Belgenin kıymetini arttıran özellik şudur: Belge, sadece durumu tespit etmemekte, aynı zamanda sokak çocuklarının rehabilite edilmelerinin gerekliliğine de işaret eden ve bilinen ilk resmi belge olma özelliğidir. Belge metnin devamında ise, sokakta yaşayan çocuklarla ilgili ciddi tedbirler alınmadığı ve sokaktan toplanıp birtakım azarlamalarla tekrar sokağa bırakıldıkları taktirde onları bekleyen tehlikelere de şu şekilde işaret edilmektedir: "...bu makûleler bu hâl ile yani hâl-i sabâvetlerinde sirkat ü suâl ve envâ-ı uygunsuz ahvâl ile ülfet ederek ilerde her bir töhmet ü fazâhatı kendilerine sanat ü kâr ittihazıyla ızrar-ı ibadullah ibtidâr edeceklerinden bunlar fimâba'd kendi hallerinde..." bırakılmamalıdır [Bu tip çocuklar, sabî olmalarına rağmen hırsızlık, dilencilik ve çeşitli uygunsuz durumlara yakınlık gösterdikleri için gelecekte terbiyesizliği, dilencilik ve hırsızlığı kendilerine bir iş ve sanat olarak seçecekleri ve zararlı birer kişi olacakları için kendi hallerine bırakılmamalıdır.] Bu durumda bahsi geçen sokak çocuklarının rehabilitasyonu için neler yapılmalıdır ve bu çocuklar gelecekte topluma birer zararlı birey olmaktan nasıl kurtarılmalıdır? Belgede bu sorunun cevabı da verilmekte ve sokak çocuklarının topluma kazandırılabilmesi için birtakım çözüm yolları teklif edilmektedir. Bugün bile anlamlı sayılabilecek bu teklifler şu şekilde sıralanmaktadır: "...derece-i istidât ve kâbiliyet ü zâtlarına göre bazıları mekteplere veyâhut fabrika-yı humâyunlar ile riştehâne-yi âmireye ve

⁷ "Sokak çocuklarının beslenme durumları çok iyi belgelenmemiş olsa da, bazı durumlarda öteki çocuklardan daha iyi beslendiklerine dair bazı göstergeler vardır." Bu göstergelere etki eden nedenlerden biri: "... sokak çocuklarının restoranların artık yemeklerine ulaşabilmeleri..." dir. Judith Ennew. *Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar*, (1994) (Çev: Çiçek Öztekin), Ankara, Pelin Ofset, 1998, s. 20.

kimisi dahî ihtisâb nezâreti marifetiyle sanayie verilerek istihdâm ettirilmesi hem kendilerinin taht-ı terbiyede bulunarak husûl-ü saadet hallerine bâdi ve hem de harekât-ı nâ-marziye-i hâliye ve âtiyelerinin men ü defini müeddî olacağı...” [Sokaklardan toplanan çocukların, kabiliyet ve istidatlarına göre bazıları okullara ya da devlete ait fabrikalara, iplik fabrikalarına, kimisi de belediye aracılığı ile sanayiye verilerek istihdam ettirilmesi, bu çocukların bir yandan eğitilmelerine imkan sağlayacak ve bu sayede mutlu birer birey olma fırsatını yakalamış olacaklardır. Diğer yandan ise sokaklarda edindikleri kötü huylardan kurtulmaları ve yarın için sağlıklı birer birey olmaları sağlanmış olacaktır.].

Meclis-i Zaptiye’de kaleme alınan mazbatada, İstanbul sokaklarında yaşayan çocukların topluma kazandırılabilmesi için gerekli görülen çözüm önerileri sıralanmakla birlikte, yukarıda bahsi geçen işlerin yapılabilmesi için “...buna dâir bir gûne irâde-i seniye olmadığından...” [Kanuni bir düzenleme olmadığından...] herhangi bir adım atılmadığından söz edilmektedir. Eğer bu çocukların sokaklardan kurtarılmaları için herhangi bir adım atılmazsa, yukarıda bahsedilen tehlikeler dolayısıyla, bu çocukların “...harekât-ı nâ-mazziyeye alışmalarını müstelzim olacağından...” [istenmeyen işleri yapmaları kaçınılmaz olacağından, bu konuda bir emir beklendiği...] vurgulanmaktadır.

Belgede, İstanbul sokaklarında dilencilik, hırsızlık yaparak yaşayan ve geceleyin camilerde, sokaklarda, orada burada yatıp kalkan çocukların topluma kazandırılması için o güne kadar herhangi bir kanuni düzenlemenin bulunmadığı da belirtilmektedir. Bu konuda bir emir verildiği taktirde, “...o misüllü saillik ederek cevâmiide ve mahall-i sâirede beytütet edenlerden...” [yukarıda bahsedildiği şekilde dilencilik eden, camilerde ve çeşitli yerlerde yatıp kalkan] çocuklardan “...bâb-ı zâbitiyyeye vürûd edenler ihtisâb Nezâreti marifetiyle izâfet ve kâbiliyetine göre riştehâneye...” [polis karakoluna getirilenler, ilgi ve kabiliyetlerine göre belediye tarafından iplik fabrikalarına] yerleştirilebilecektir.

Belgede, ailesi olan ve ailesi olmadığı halde bir yakını bulunan çocuklardan herhangi birinin hırsızlık yapması ve bu durumun çocuğun babası ya da velisi tarafından karakola bildirilmesi halinde bu konuda nasıl bir uygulama yapılacağı ile ilgili bir düzenleme yapılması gerektiğinden de söz edilmektedir. Bu tip çocuklar için öngörülen düzenleme şu şekildedir: “...peder ü mâderi veyâhut akraba ve komşusunun eşyasını ahze cesâret edenlerden peder...” [anne ve babasının veyâhut akraba ve komşusunun herhangi bir şeyini çalan çocukların babaları], “...yetim oldukları halde veli ve akrabası bulunanlardan vürûd edenleri olur ise...” [yetim olup da bir velisi ya da akrabası olan çocuklardan herhangi biri zabıtaya teslim edilecek olursa] bu durumda “...o makûlelerin dahî veli ve akrabaları rızâlarıyla derece-i kâbiliyet ve istidât vaziyetlerine ve gönderecekleri mahallerde istihdâma elverişli bulunacaklarına göre meclis-i acizânemiz de bittezkîr mekteb ve mahall-i mezkûreye irsâl ve izâm olunmalarına...” [bu tip çocukların da veli ve akrabalarının rızasıyla kabiliyet ve yeteneklerinin derecelerine, gönderildikleri yerlerde istihdama

elverişli olmaları durumlarına göre yerleştirme yapılmasına imkan sağlanacaktır.] Belge, sokak çocuklarının bundan böyle camilerde ve başka yerlerde tutuklanmamaları için ilgili yerlere gerekli emirlerin verilmesini karara bağlamaktadır.

Sonuç

Meclis-i Zaptiye’de 14 Mart 1846 yılında kaleme alınan bu belge, daha o tarihte İstanbul sokaklarında yaşayan, gündüzleri dilencilik yapan; geceleyin ise camilerde, sokaklarda ve çeşitli yerlerde yatıp kalkan çocukların varlığını ortaya koymaktadır. Belgenin kaleme alındığı tarihe kadar sokak çocuklarının topluma kazandırılmasına yönelik devlet organlarının doğrudan doğruya herhangi bir uygulamasının bulunmadığı, zaman zaman sokaklardan toplanan çocuklara bir takım nasihatlerde bulunulduğu, veya azarlanıp korkutulularak yeniden sokağa salındığı anlaşılmaktadır.

Araştırmaya konu olan bu belgeyle, Türkiye’de ilk defa devlet eliyle doğrudan çözüm arandığı ve bu hareketin 1846 yılından itibaren kurumsallaşmaya giden bir mahiyet kazanmaya başladığı görülmektedir. Böylece, toplum hayatında, başta İstanbul olmak üzere ülkenin her yerinde sokaklarda yaşayan çocukların topluma kazandırılması hareketleri de başlamış olur. Bu cümleden sokaklarda yaşayan çocukların istihdam edilmesi ve uygun işlere yerleştirilmesi devletin ve toplumun gündemine getirilmiştir. Belgenin kaleme alındığı tarihte, Amerika Birleşik Devletleri’nde Newyork; İngiltere’de ise Londra, sokak çocuklarının sayı bakımından oldukça fazla olduğu büyük şehirlerdir.⁸ Bugüne kadar pek bilinmese de, demek ki İstanbul’da da aynı tarihlerde sokak çocuklarıyla ilgili benzer sorunlar

---

⁸ “Amerika’da 1850 yılında 116 müessese faaliyete geçmiş bulunmaktaydı. Nevyork’ta 1853’te teşekkül eden çocuklara yardım cemiyeti, kimsesiz ve bakıma muhtaç yavruları özel evlere yerleştirme esasını tatbika başlamıştır.” İngiltere’de de benzer tarihlerde benzer yardım kuruluşlarının ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Sözelimi, “Londra’da genç bir tıp talebesi olan Barnardo davasına ortak ettiği arkadaşlarıyla birlikte bir ev satın alarak bu evi bizzat sıvamışlar, temizlemişler ve orada bir gece okulu açmışlardır. 1866 yılında 17 serseri çocukla işe başlayan bu müessese faaliyet sahasını gittikçe genişletmiş 7 yıl sonra kızlara mahsus bir şube açmağa muvaffak olmuştur.” Osman K. Akol. *Kimsesiz Çocuklar*, Örnek Matbaası, Ankara, 1950, s. 89-92.; “Charles Dickens’in romanlarında görüldüğü ve diğer toplumsal tarihçilerin de belirttiği gibi, İngilizler dünyada “çocuk emeği” olgusunu yaratmak konusunda mükemmel bir iş yapmışlardır(!) Sokak çocukları konusunda 160 yıl öncesinin İngiltere’si size çok şey öğretebilir. Örneğin 1840 yılında Londra sokaklarında her 10 km²’lik bir bölgede, 12.000- 15.000 civarında küçük fahişe yaşıyordu. Bu yoksul küçük kızlar zengin ailelere hizmetçi olarak satılırdı.” Sevdâ Uluğtekin. *Sokak Çocukları, Eğitimcilerin Eğitimi Programı, İstanbul:14 20 Nisan 1996*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1997, s. 8-9.

yaşanmaya başlamıştır. Bu durum, bize büyük şehirlerin yaşadığı yıkıcı sosyo/ekonomik şartların aynı zamanda sokak çocukları sorununu yaratan en önemli bir zemin oluşturduğunu göstermektedir.

Postman'ın deyişiyle, "Çocuklar, göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesajlardır." (Postman 1995: 7). O halde, mesajın geleceğe sağlıklı bir biçimde ulaşabilmesi için mesajı taşıyanların da sağlıklı olması gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki, toplum hayatında tek bir sokak çocuğunun bile bulunması o toplumun, sosyal ve ekonomik sorunlarını henüz çözemediğini gösteren bir ölçüttür. Bu bakımdan, sorunu çözmeye ve geleceğimiz olan çocukları sokaklardan kurtarıp topluma yararlı bireyler olarak kazandırmada devlet ve toplum bireyleri aynı ölçüde sorumluluk taşır.

Kaynaklar

- BANARLI, Nihat Sâmî (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II Cilt, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- BOA Cevdet Zaptiye 2185, 16 Rebiülevvel 1262 (14 Mart 1846)
- ENNEW, Judith (1998), *Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar*, (Çeviren: Çiçek Öztekin), Ankara: Pelin Ofset.
- GEÇER, G. Osman, *Türk Romanında Sokak Çocukları (1920-1970)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2006.
- KODAMAN, Bayram, Ahmet Turan ALKAN (1992), "Tanzimatın Öncüsü Mustafa Reşit Paşa", *150. Yılında Tanzimat*, (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarik Kurumu Yayınları.
- KURAN, Ercüment (1992), "XX. Yüzyılda Türkiye'de Kültür Değişmesi.", *Erdem*, Ankara: Cilt: VI/I, Sayı: 16, Ayrıbasım, 215-223.
- PANTER-BRICK, Catherine (2002), "Street Children, Human Rights, And Public Health: A Critique And Future Directions." First Published online as a Review in Advance on May 7, 147-171.
- <<http://www.medanthro.net/print/docs/ARA%202002%20pdf.pdf>
- POLAT, Oğuz (2002), *Sokak Çocukları*, İstanbul: Özgün Ofset.
- POSTMAN, Neil (1995), *Çocukluğun Yokoluşu*, (Çeviren: Kemal İnal), Ankara: İmge Kitabevi.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yedinci Baskı, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- ULUĞTEKİN, Sevda (1997), *Sokak Çocukları, Eğitimcilerin Eğitimi Programı, İstanbul:14 20 Nisan 1996*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

YILDIRIM, Dursun (2004), "Sözel Tarih Belgesi: Sözel Tarih Metinleri [Kamanlı Mendoğ'un Sözel Tarihine Bağlı Sözel Belge Üzerine Bir Deneme]." **Türkbilig**, 2004/8: 131-154.

YILMAZ, Sibel (1998), **Sokak Çocukları**, Hacettepe Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

EK: 1

Belge 1.

BOB. Cevdet Zaptiye 2185, 16 Rebiülevvel 1262 (14 Mart 1846)